

Aarhus byråds journalsager (J. Nr. 438-1909)

Originalt emne

Begravelsesvæsen

Begravelsesvæsen/Kirkegaarde

Begravelsesvæsen/Krematorium

Uddrag fra byrådsmødet den 27. januar 1910 - side 1

[Klik her for at åbne den oprindelige kilde](#)

(J. Nr. 438-1909)

Fra Kirkegaardsbestyrelsen forelæa følgende Indstilling om at stille Anlægget af den ny Kirkegaard paa Marselisborg Mark i Bero indtil videre:

"I Byraadets Møde den 12. September 1907 vedtoges det at anmode Kirkegaardsbestyrelsen om, forinden videre foretoges med Hensyn til Anlægget af den paatænkte ny Kirkegaard ved de Mezas Vej, at forelægge Planer og Overslag til et Krematorium.

Kirkegaardsbestyrelsen anmodede derefter Arkitekt Kühnell om at udarbejde saadanne Planer, og disse foreligge nu fuldførte. Ifølge Overslaget ville Omkostningerne ved Opførelsen beløbe sig til 75000 Kr. En Model til Krematoriet er udført af Arkitekten og opstillet paa Byraadskontoret til Byraadsmedlemmernes Eftersyn.

Ogsaa Planerne til Bygningerne paa Kirkegaarden foreligge udarbejdede af Arkitekt Kühnell. Og Landskabsgartner Glæsel har fuldført Planerne over selve Kirkegaardsanlægget, hvorhos der endelig af Stadsingeniøren er udarbejdet Planer og Overslag til den Del af dette Anlæg, som formentlig - under den Forudsætning at Byraadet beslutter nu at udføre Anlægget - burde udføres straks.

Der er imidlertid nu fra Medlem af Kirkekegaardsbestyrelsen, Muremester Magnus Nielsen, fremkommet hoslagte Skrivelse, hvori han fremsætter et nærmere motiveret Forslag om, at saavel værksættelsen af Kirkegaardsanlægget som Krematoriets Opførelse udsættes indtil videre.

Dette Forslag er af Kirkegaardsbestyrelsen vedtaget enstemmig, for saa vidt angaar Kirkegaardsanlægget. For saa vidt angaar Opførelsen af Krematoriet er det vedtaget af Kirkegaardsbestyrelsens Flertal (Lindhardt, Østrup og Magnus Nielsen), hvorimod Mindretallet (Formanden og Marinus Petersen) have forbeholdt sig deres Stilling til denne Del af Sagen.

Sagen forelægges hermed Byraadet til Afgørelse. For saa vidt Byraadet imod forannævnte Indstilling maatte beslutte at bringe Kirkegaardsanlægget til Udførelse, forbeholder Kirkegaardsbestyrelsen sig en nærmere Indstilling med Hensyn til de fornævnte Planer og deres Udførelse".

Den fra Magnus Nielsen fremsendte Skrivelse var saalydende:

"Herved tillader jeg mig at fremsende efterfølgende Redegørelse angaaende Spørgsmaalet: "Anlægget af en ny Kirkegaard m. v. i Byens sydlige Del".

Sagens Forhistorie er, som man ved den, at der i Slutningen af Halvfemserne fremkom Forslag om Anlæg af en ny Kirkegaard syd for Byen. I 1903 - omtrent samtidig med at jeg fik Sæde i Byraadet og Kirkegaardsbestyrelsen, fik denne sidste Bemyndigelse til at lade foretage Undersøgelse m. m. den Sag vedrørende, ligesom Byraadet senere gav Tilladelse til, at der udtoges et Areal paa ca. 62 Tdr. Land af Marselisborg Jorder, begrænset af de Meza's Vej, Kongsvang og Statsbanerne til projekteret Kirkegaardsareal.

Der udskreves en Konkurrence, som resulterede i, at Planlægningen af selve Kirkegaarden i Marts 1906 overdroges Landskabs-Arkitekt Glæsel, København, medens Projekteringen af de nødvendige Kapeller m. m. overdroges Arkitekt Kühnell, som senere - ifølge Byraadsbeslutning - fik Anmodning om ogsaa at fremkomme med Forslag til et Krematorium.

Og nu ligger altsaa alt dette paa Byraadets Bord.

Paa Grund af mange forskellige Forhold, som jeg ikke her finder Anledning til at opholde mig ved, har Planlægning, Projektering og Overvejelse denne Sag vedrørende taget adskillige Aar, men jeg ønsker i denne Forbindelse at udtale min fulde Anerkendelse af

d'Herr Kühnell's og Glæsel's overordentlig smukke Løsning af den Opgave, der var stillet dem.

For mit eget Vedkommende maa jeg dog straks sige, at efterhaanden som Tiden skred frem og jeg fik Lejlighed til at undersøge Sagen nøjere, kom jeg til den Overbevisning, at Anlægget af en ny Kirkegaard ikke er en bydende Nødvendighed, og at det ikke vil være rigtigt for Kommunen under de nuværende Forhold at binde en saa stor Kapital som foreslaaet i dette Foretagende; og jeg skal i det følgende nærmere begrunde dette mit Standpunkt.

Hvad angaar den paastaaede Mangel paa Begravelsesplads, skal jeg først henvise til, at man her kan bære sig ad, som man gør mange andre Steder, hvor man er kommet ind paa at udnytte Jorden til dobbelte Grave i Stedet for enkelte, idet man graver Gravene saa dybe, at to Kister kan sættes over hinanden, uden at den øverste Kiste derfor kommer til at staa Jordoverfladen nærmere, end ved en Enkeltbegravelse. Dette vil for Gravejerne betyde en pekuniær Fordel. Jeg skal dernæst henlede Opmærksomheden paa, at Frijord og Liniebegravelser kan frigøres til videre Brug efter 20 Aars Forløb, samt at der ved Sløjfning af nu unødvendige Hegn kan indvindes et ikke helt ringe Areal til Gravsteder.

Skulde det her anførte vinde Byraadets Tilslutning, vilde det for den nordre Kirkegaards Vedkommende give en ganske betydelig Forøgelse af de disponible Graves Antal, nemlig ca. 8000, foruden hvad der er ledigt i de allerede solgte Gravsteder, ca. 5000 eller ialt ca. 13000 enkelte Grave, et Antal, der vil, om ikke fuldt fordobles, saa dog væsentlig forhøjes, hvis Dobbelt-Grav Systemet indføres.

Jeg skal paa Forhaand imødegaa et æret Medlem af Byraadet, som ved flere Lejligheder har stemplet "Lagbegravelse" som noget "udemokratisk". Denne Form for Begravelse vil nemlig - som man let indser - give lettere Adgang for ubemidlede til at faa eget Gravsted og formindskede Udgifter ved at bevare Gravstedet udover de 20 Aar.

Ved en Indlemmelse i Kirkegaarden af det flade Terræn paa Knudrisbakke - en Indlemmelse som jeg paa det bedste kan anbefale - vil der endelig kunne indvindes ca. 3000 Enkelt-Grave.

En saadan Indlemmelse burde foretages paa den Maade, at man beholdt Planterne paa Skraaning og de smukke Udsigtspunkter som Anlæg og kun inddrog det plane Terræn til Kirkegaard. Det hele burde saa overdrages til Kirkegaardsbestyrelsens Omsorg.

Med denne Ordning - hvortil kommer de aarlig til Sløjfning udsatte Grave - tror jeg at turde fastslaa, at der endnu kan skaffes Gravplads paa nordre Kirkegaard for mange Aar.

Der er i Aarenes Løb adskillige Gange fremført Kritik i Anledning af den lange Vej, man har fra Frederiksbjerg til Kirkegaarden. Jeg skal hertil for det første bemærke, at den saakaldte lange Vej i Virkeligheden ikke er særlig lang i Sammenligning med de Vejlængder, man i mange andre Byer har til Kirkegaarden. For det andet skal jeg bemærke, at en Mængde Beboere paa Frederiksbjerg har Familiegravsteder paa nordre Kirkegaard og altsaa ikke kan antages foreløbig at ville benytte den foreslaaede ny Kirkegaard. For det tredie, at selv om en Mand, der dør paa Frederiksbjerg, vilde have nærmere til sin Grav, ved at der lavedes Kirkegaard syd for Byen, saa er der da hele Følget at tænke paa; og af dette vilde der maaske nok være mindst Halvdelen, som havde nærmest til nordre Kirkegaard.

Men forøvrigt er jeg i det heldige Tilfælde at kunne anvise endnu en Udvej, idet jeg henviser til den gamle Kirkegaard ved Frederiksport.

Naar man taler om denne Kirkegaard, faar man ofte det Svar: Den maa der ikke røres ved. Der er Byraadsbeslutning og ministeriel Kendelse for, at den skal udlægges til offentlig Park 1947 - altsaa maa den ikke benyttes til Begravelser efter 1927. Af Byraadsreferaterne fra 1885, da Kirkegaarden overgik til om jeg saa maa sige kommunal Drift, vil man imidlertid se, at Byraadet ganske vist den Gang paataenkte at lade den gamle Kirkegaard ophøre at være Begravelsesplads efter 42 Aars Forløb, derefter tænkte man sig, skulde der hengaa 20 Aar (til 1947) og saa skulde Kirkegaarden være offentlig Plads eller Anlæg. Men ser man videre i de gamle Byraadsreferater, opdager man, at Ministeriet ikke har faaet denne sidste Passus sendt til Godkendelse i Overenskomsten af 1890.

Altsaa kan det nok betragtes som givet, at har Byraad, Kirkegaardsbestyrelse, Præster og Menighedsraad i Fællesskab anbefalet fortsat Benyttelse af den gamle Kirkegaard, vilde Ministeriet intet have herimod at indvende.

Saa kunde jeg tænke mig den Indvending rejst, at man ikke burde forskertse Muligheden for at faa et nyt og smukt offentligt Anlæg inde

i Byens Midte, og det er selvfølgelig rigtigt, at saadanne Anlæg altid er et Gode for en By. Dog maa det erindres, at Aarhus i saa Henseende er stillet anderledes end de fleste andre Byer. Vi har her saa uhyre let Adgang til Skov og Strand, at Befolkningen ikke en Gang i blot nogenlunde rigeligt Tal besøger "Vennelyst", som dog er et af Landets skønneste

Anlæg.

Paa denne Kirkegaard vil der kunne skaffes Plads til 10,000 Grave, og stiller man nu i Henhold til det foranførte en Beregning op, vil den faa følgende Udseende:

Paa nordre Kirkegaard kan ved Sløjfning af Hegn og Inddragelse af en Del af Knudrisbakke etc. indvindes ca. 16,000 Gravsteder Paa Kirkegaarden ved Frederiksport ca..... 10,000-

ca. 26,000 Gravsteder Ved at anvende Dobbeltgrave kan endnu indvindes mindst

1/3 af dette Antal ca..... 9,000 Gravsteder

+ 26,000-

Ialt ca. 35,000 Gravsteder hvortil endda kommer de for hvert Aar til Inddragelse kommende gamle Gravsteder, hvis Tal nok kan ansættes til 500 Grave aarligt.

Efter foretagen Udregning viser den aarlige Gennemsnitsprocent for Dødeligheden i Aarhus sig at være 1,3. Regner man, at Byens gennemsnitlige Indbyggerantal for de første 20 Aar bliver saa højt som 80,000, vil dette give et Antal Dødsfald af ca. 1000 om Aaret eller for de første 20 Aar ca. 20,000. Ogsaa her kan man erfaringsmæssigt regne med, at to Trediedele af Gravene ikke fornyes efter 20 Aars Forløb - og man vil da heraf se, at der uden Anlæg af ny Kirkegaard kan skaffes tilstrækkelig Begravelsesplads for mange Aar endnu.

En passant skal jeg nævne endnu en Vej - der mange Steder benyttes - til Indvinding af yderligere Plads. Man har sat 20 Aar som den Tid, i hvilken et Lig tilintetgøres, og det passer ogsaa nogenlunde for Ligene af voksne Mennesker. Men Børnelig tilintetgøres langt hurtigere. Der var intet i Vejen for at nedsætte Tiden for Lig af Børn under 1 Aar til 5 Aar og af Børn imellem 1 og 10 Aar til 10 Aar. For Børnelig kunde Gravstedernes Størrelse ogsaa indskrænkes betydeligt. For Tiden regner man nemlig, at en Grav er en Grav, ligegyldigt om det er en Voksen eller et Barn, der skal begraves.

Endelig skal jeg nævne, at hvis Ligbrændingssystemet i Aarenes Løb skulde vinde nogen Fremgang, vilde dette jo ogsaa komme til at spille en Rolle m. H. t. en Formindskelse i Antallet af Gravsteder. Jeg skal hermed slutte for det første Spørgsmaals Vedkommende, idet jeg haaber tilfulde at have godtgjort, at Anlægget af en ny Kirkegaard ikke for Tiden er nogen bydende Nødvendighed for Aarhus, men at man tvertimod godt kan udsætte denne

Sag i hvert Fald i de første 20 Aar. Og naar den Tid kommer, vil Byens Udseende og Tidens Krav være saa stærkt ændrede, at det vil være rigtigst at lade det til den Tid siddende Byraad tage Bestemmelse om Sagen.

Med Hensyn til det andet Spørgsmaal: Om Aarhus Kommune har Raad til for Tiden at lade det nævnte Projekt udføre efter de forelagte Tegninger og Overslag, skal jeg bemærke, at ganske vist har Kommunen jo laant nogle Millioner Kroner, men allerede i det sidste halve Aar er der forelagt Projekter til store Summer, og saavist som vi alle tror paa Aarhus Bys hurtige Udvikling, vil der ogsaa i de kommende Aar blive stillet meget store Krav til Kommunen - Krav som skal gennemføres.

Derfor er det, jeg indtrængende vil raade til at spare paa det, der i Øjeblikket er mindre nødvendigt.

Den samlede Sum for Anlægget af den projekterede Kirkegaard er 326,000 Kr. som fordeler sig saaledes:

Den første Regulering og Beplantning samt Plantning af hele Læbæltet .....
Kr. 19,000

Drainledning for det første Anlæg (indbefattet Hoveddrainledning ogsaa for de øvrige Anlæg)....."35,000

Anlæg af Veje og Stier....."34,000

Kloakering af Overfladevand....."10,700

Jordarbejder for at fremskaffe de
efter Planen viste Højdekurver ."15,600

Kapel med Lighus....."111,800

Graverbolig, Arbejds- og Redskabsrum, Indgangsparti og
Nødtørftsanstalt....."25,000

Opførelse af et Krematorium....."75,000

Kr. 326,100

Men hertil kommer Værdien af Jordarealet 62 Tdr. Land....."100,000

Altsaa ialt Kr. 426,100

Endelig maa man ikke glemme Udgifterne til Vand, Gas og Elektricitet, den aarlige Drift og Vedligeholdelse og Forrentningen; - altsammen tilbagevendende Udgifter, som vil belaste det aarlige Budget med adskillige Tusinde Kroner.

Hvad specielt det foreslaaede Krematorium angaar, maa jeg paa det bestemteste fraraade dettes Opførelse - i hvert Fald nu for Tiden. Jeg har personlig stor Sympati for Ligbrændingssagen og kunde godt tænke mig selv at blive brændt, men jeg tror ikke, at der blandt den store Del af Befolkningen hersker en lignende Stemning. Selv Staten stiller sig jo for Tiden ikke særlig velvilligt overfor Ligbrænding. Jeg tror med andre Ord ret bestemt at turde hævde, at Trangen til et Krematorium her i Byen foreløbig ikke vil vise sig. Ogsaa her kan jeg holde mig til Tal, der ikke lader sig gendrive.

I det tyske Rige, hvor man har haft Ligbrænding i 30 Aar og har 17 Ligbrændingsanstalter, er der i disse 30 Aar kun brændt 19211 Lig. Hvor uendelig lille er dette Tal ikke i Forhold til Rigets 60 Millioner Indbyggere.

England har haft Ligbrænding i 24 Aar og har nu 13 Krematorier med 7266 Brændinger til en Befolkning paa 43 Millioner Mennesker.

Frankrig har haft Ligbrænding i 20 Aar med 5 Ligbrændingsanstalter og har brændt 4677 Lig. (Ganske vist er der desuden brændt 89513 Lig, men det er udelukkende Anatomilig, for tidlig fødte Fostre etc.)

Norge har begyndt paa Ligbrænding for 2 Aar siden. Der er 2 Anstalter, og der er brændt 36 Lig. Indbyggerantallet er 2½ Million.

Sverrig har haft Ligbrænding i 22 Aar, har

2 Anstalter og har brændt 1311 Lig. Indbyggerantallet er 5 Millioner.

Hvad endelig Danmark angaar, kan jeg oplyse, at vi har haft Ligbrænding i 11 Aar. Vi har 1 Anstalt og har ialt brændt 649 Lig. Heraf falder 102 Brændinger paa 1908 mod 75 i 1907.

Ved Begyndelsen af 1908 var Medlemsantallet i den danske Ligbrændingsforening 1447, ved Aarets Udgang 1584. Der var 201 Indmeldelser og 64 Udmeldelser. Man vil se, at det er smaa Tal, der maa regnes med.

Men ydermere tror jeg at turde sige, at af de 1584 Medlemmer, den danske Ligbrændingsforening nu har, er mindst de 1550 bosat i København, Frederiksberg eller Omegn. Alle de 102 Brændinger i 1908 kan henføres til Dødsfald i og ved København og

Frederiksberg. Disse Byer har et Indbyggerantal af ½ Million Mennesker - det bliver altsaa godt 4 Brændinger for hvert 20000de Menneske. Regnet efter dette vil Aarhus foreløbig kunne give godt 12 Brændinger om Aaret, og selv dette ringe Tal vil maaske ikke blive naaet bl. a. paa Grund af, at Ligbrænding er en hel Del dyrere end almindelig Begravelse. En saadan (Begravelse i Linie) kan faaes for 6 Kr. 65 Øre, idet 8 Al. Jord koster 5 Kr., Kontoret 1 Kr. og anden Afgift 65 Øre. Ved Ligbrænding vil alene Opfyringen af Ovnene, der tager et Par Dage, koste mange Gange mere.

Jeg tillader mig i Henhold til, hvad jeg her har anført endnu en Gang at fastslaa, at hverken den ny Kirkegaard eller det projekterede Krematorium i den nærmeste Aarrække vil være nødvendige for Aarhus".

Formanden forelagde Indstillingen og udtalte, at efter de af Hr. Magnus Nielsen fremskaffede Oplysninger, som man ikke tidligere havde været i Besiddelse af, stillede Sagen sig saaledes, at de Forudsætninger, hvorefter man hidtil var gaaet, ikke svarede til Virkeligheden. Dertil kom de vanskelige pekuniære Forhold, der opfordrede til at spare saa meget som muligt. Ganske vist var den Sum, der vilde medgaa til den ny Kirkegaards Anlæg samt til Opførelse af et Krematorium, opført under Laanet paa 9 Millioner, men det afgørende for Taleren i denne Henseende var dog, at der fra forskellige Sider navnlig fra Sygehusudvalget og Fattigudvalget var stillet ret store Krav, som ikke var taget i Betragtning ved Laanets Stiftelse. Disse Foranstaltninger, det ny Sygehus og Arbejdsanstalten, kunde man have forudset; dette var imidlertid ikke sket, men de krævede nu betydelige Kapitaler og forstyrrede i ikke ringe Grad de Beregninger, der laa til Grund for Laanets Stiftelse. Som det fremgik af Indstillingen, var hele Kirkegaardsbestyrelsen enig om at henstille Anlægget af den ny Kirkegaard udsat til bedre Tider, hvorimod Hr. Marinus Petersen og Taleren beholdt sig deres Stilling med Hensyn til Krematoriet. Det vilde være med Sorg, at Taleren opgav ogsaa denne Foranstaltning, skønt han skulde indrømme, at der kunde være noget i Indvendingen om, at der ikke ofte vilde blive Brug for den; men paa den anden Side kunde man maaske ogsaa haabe, at Krematoriets Opførelse vilde virke agitatorisk for Ligbrændingen. Naar man imidlertid udsatte Kirkegaardens Anlæg, kunde ogsaa en Del tale for at udsætte Krematoriets Opførelse, i hvert Fald til Slutningen af den Periode, hvori man havde tænkt sig Laanet forbrugt.

Magnus Nielsen gennemgik den af ham til Kirkegaardsbestyrelsen fremsendte, ovenfor aftrykte, Skrivelseres vigtigste Punkter og fremhævede til slut, at det i Løbet af den første

halve Snæs Aar ikke kunde hjælpe atter at søge Laan, hvorfor man maatte holde igen paa Midlerne fra sidste Laan, saaledes at man kunde have Penge til Opfyldelse af de berettigede Krav, der i den Tid sikkert vilde komme, og som laa nærmere end Anlæg af en ny Kirkegaard og Opførelse af et Krematorium.

Simonsen skulde straks indrømme, at det vilde være letsindigt at anlægge en ny Kirkegaard, hvis det forholdt sig som oplyst af Hr. Magnus Nielsen, at der var 35000 Gravsteder til Raadighed, for saa var der Kirkegaardsplads nok for den første Snæs Aar. Ja, selv om det disponible Antal Gravsteder var noget mindre end beregnet af Hr. Magnus Nielsen, vilde det alligevel være betænkeligt at give omved 1/3 Million ud til en ny Kirkegaard. Noget andet var det, om det kunde forsvares vedblivende at anvende den smukke Plads ved Sønderalle til Kirkegaard. Lagbegravelserne vilde vel heller næppe blive til saa stor Fordel, som Hr. Magnus Nielsen mente, idet der ofte kunde komme til at forløbe længere Tid mellem to Begravelser i samme Grav, end hvis Jorden blev solgt til en Enkeltbegravelse, der ophævedes efter 20 Aars Forløb. Man havde imidlertid ingen egentlig Sikkerhed for, at Hr. Magnus Nielsens Beregninger var fuldt rigtige, saa man maatte have autentiske Oplysninger om, hvorledes Hr. Nielsen var kommet til de fremsatte Tal. Med selve Forslaget fulgte intet, ligesom det heller ikke kunde ses, om Kirkegaardsbestyrelsen havde foretaget noget for at gaa Beregningerne efter i Sømmene. Der maatte derfor skaffes Kort og Beregninger, som man kunde lide paa. Hr. Magnus Nielsen havde som Medlem af Kirkegaardsbestyrelsen ofte været med til at hævde, at der ikke var Begravelsesplads paa Nordre Kirkegaard mere end for nogle faa Aar, og saa sent som i 1907 udtalt, at han ønskede at fremskynde Anlægget af den sydlige Kirkegaard; men nu, et Par Aar efter, hævdede Hr. Nielsen, at alle de tidligere Indstillinger havde været Humbug, saa Hr. Nielsen maatte sikkert indrømme, at han havde været med til at føre Byraadet paa Glaten enten tidligere eller nu. Taleren skulde derfor foreslaa, at Forslaget blev sendt tilbage til Kirkegaardsbestyrelsen, for at denne kunde finde Bevisligheder for de fremsatte Tal. Med Hensyn til Krematoriet, som Hr. Nielsen gerne vilde nedsætte, men som Taleren helst saa opført, holdte Hr. Nielsens Betragtninger sikkert paa forskellige Punkter. For de fremmede Landes Vedkommende stilledes saaledes Ligbrændingernes Antal i Forhold til Landenes Indbyggerantal, men for Danmark blev det hævdet, at Ligbrændingen kun havde lokal Betydning, hvad vist ogsaa var Tilfældet; men det samme gjaldt sikkert ogsaa for de fremmede Lande, da Ligbrænding kun brugtes i visse af Landenes Dele, i flere store tyske Stater, f. Eks. Prøjsen, var Ligbrænding saaledes helt forbudt. Skulde det

nu vise sig, at der var et Antal Gravsteder op imod det af Hr. Magnus Nielsen opgivne Tal til Raadighed, vilde Taleren finde Anlæget af en ny Kirkegaard unødvendigt, særlig hvis man opførte et Krematorium. Pengene dertil, 75000 Kr., havde man jo, og da det passende kunde lægges paa den gamle Kirkegaard ved Sønderalle, behøvede Grunden, som vel der næppe nogen Sinde blev bebygget, ikke at kapitaliseres. Naar man sparede den 1/3 Million, som den ny Kirkegaards Anlæg var kalkuleret til, var der saa meget mere Grund til at opføre Krematoriet, navnlig da Brænding var den mest rationelle Maade for Ligenes Tilintetgørelse. Han anbefalede atter, at der skaffedes nøjagtige Oplysninger, saaledes at man kunde faa et Overblik over, om Hr. Magnus Nielsen før 1909 var til at stole paa, eller om man først efter dette Aar kunde tage ham alvorlig.

Mousten sluttede sig til Hr. Simonsens Forslag om at henvise Forslaget til Kirkegaardsbestyrelsens Undersøgelse Samtidig maatte han, i Anledning af Formandens Beklagelse over at Beløbet til Sygehusets Udvidelse ikke var opført under Laanet, fralægge sig alt Ansvar derfor.

Marinus Petersen havde som Medlem af Kirkegaardsbestyrelsen intet imod, at Forslaget gik tilbage til Undersøgelse, da Beregningerne for saa vidt ikke var officielle, som de ikke var blevet regnet efter af Kommunens Embedsmænd. Han var gaaet med til Forslaget, fordi han var klar over, at der paa Nordre Kirkegaard henlaa en Mængde Plads til ingen Nytte, og at man der flottede sig med Jorden i saa høj Grad, at der endog var blevet Plads til en Mængde Urskove. Hvis man desuden atter kunde aabne den gamle Kirkegaard for almindelig Begravelse, vilde der blive Plads nok i mange Aar. Besparelsen ved Lagbegravelser troede han ikke meget paa, da der kunde være mange Aar mellem hver Begravelse i samme Grav. Med Hensyn til Krematoriet hørte han til Kirkegaardsbestyrelsens Mindretal, fordi han ikke syntes, man skulde udskyde Opførelsen af denne Anstalt, der var i god Kontakt med Tidsaanden, og til hvilken man havde en udmærket Plads paa den gamle Kirkegaard. Krematoriets Opførelse vilde sikkert hurtigt bevirke Fremgang i Ligbrændingernes Antal og medvirke til, at Pladsen paa Kirkegaardene bedre vilde slaa til.

Laursen var enig med Kirkegaardsbestyrelsen i, at Anlæget af den sydlige Kirkegaard godt taalte at opsættes. Han skulde gøre den Indrømmelse, at han som Medlem af Byraadet i sin Tid havde været med til at vedtage at foretage de foreløbige Arbejder for Anlæget af denne Kirkegaard, fordi han mente, at der var Trang til denne, og at Sagen var tilbørlig undersøgt,

hvad den jo i Virkeligheden ogsaa var, kun med det Forbehold, at den daværende Kirkegaardsbestyrelse ikke havde haft Øje for, at den benyttede Jord i Tidens Løb blev ledig igen. Selv om man imidlertid var noget forsigtig med at tage engang benyttet Jord i Brug igen, hvad han fandt, man burde være, var han dog overbevist om, at Aarhus med de nuværende Kirkegaarde vilde have Begravelsesplads for lange Tider. Den Form for Lagbegravelser, der almindelig tænktes paa, troede han ikke vilde faa større Betydning. Derimod vilde han henlede Opmærksomheden paa en Art Lagbegravelse, der efter hans Mening vilde være af større Vigtighed. En Mængde Grave blev nemlig ejerløse i Løbet af faa Aar og kunde altsaa benyttes efter faa Aars Forløb, hvad der dog ikke syntes helt rigtigt, men hvis den første Begravelse havde fundet Sted dybt nede, saa vilde disse Grave kunne tages i Brug igen efter 20 Aars Forløb, uden at nogens Følelse derved kunde stødes. Den Slags Lagbegravelser, som Kommunen altsaa ordnede, vilde sikkert faa stor Betydning med Hensyn til Pladsbesparelse. Det var hans Overbevisning, at jo nøjere de forelagte Beregninger blev undersøgt, jo sikrere skulde det nok vise sig, at der var Plads til endnu flere Begravelser end nævnt af Hr. Magnus Nielsen, saa han skulde intet have imod, at Beregningerne blev prøvet. Med Hensyn til Krematoriet skulde han bemærke, at han intet havde imod Ligbrænding, da Spørgsmaalet derom ikke vedrørte den aandelige Side af hans Væsen, men kun hans æstetiske Sans og Pietetsfølelse. Enhver maatte selv afgøre, om han vilde brændes eller ej; men Spørgsmaalet var, om Krematoriet vilde blive andet end en Anstalt, der krævede en Mængde Udgifter og kun tjente som Agitation for Ligbrændingen, og om denne i Løbet af forholdsvis faa Aar vilde trænge nogenlunde stærkt frem. Dette skete næppe, før Lovgivningen overlod til Folk selv at afgøre, hvilken Tilintetgørelsesmaade de vilde benytte. At Ligbrændingen ikke, trods den ret stærke Agitation, havde haft større Fremgang i København, kom sikkert noget af, at Sagens hygiejniske Side intet betød for Byer med god Vandforsyning, og i at man med Hensyn til Begravelsesmaade noget var undergivet Slægtens Tradition og Vane. Maaske vilde Ligbrænding nok blive almindelig, men det vilde vare Aaremaal, saa det rigtigste vilde være, at man saa Tiden an og i hvert Fald, som af Formanden bemærket, ventede, til man saa, hvorledes det store Laan strakte til. De 300,000 Kr., som man sparede ved ikke at anlægge den nye Kirkegaard, havde Sygehusudvalget jo sørget for at faa afsat, og de 75,000 Kr., der var bestemt til Krematoriet, skulde ogsaa nok blive besørget. Hvis Laanet imidlertid slog til, og Ligbrændingen i København tog større Omfang, skulde han med Fornøjelse til sin Tid stemme for Opførelse af et Krematorium.

Magnus Nielsen havde straks forandret Signaler med Hensyn til Kirkegaardsforholdene, da han fik Tilsyn med Kirkegaardene og indsaa, at de Forudsætninger, der laa til Grund for Indstillingerne om Anlæg af den sydlige Kirkegaard, ikke slog til. Han skammede sig aldeles ikke over at forandre Anskuelse, naar han havde faaet bedre Kundskab, og satte en Ære i at indrømme det, naar han havde taget fejl. De Beregninger, der laa til Grund for hans Forslag, og som var støttet paa Byraadsforhandlingerne og Udtalelser fra Overgraveren, Kæmnerkontoret og Stadsingeniøren, burde have været vedlagt Forslaget, men de skulde nok vise sig at være paa den rigtige Side. Han ansaa Lagbegravelser for meget æstetiske, da de muliggjorde, at paarørende kunde komme til at hvile i samme Grav. Hvad der hidtil var fremført til Grund for Krematoriet, havde ikke overbevist ham om Betimeligheden af at opføre det. At det ikke stod i Kontakt med Tidsaanden, viste sig tydeligt i København. Først naar Lovgivningen lettede Ligbrændingen, vilde Forholdene forandre sig; men det private Initiativ kunde jo rejse Sagen her som i København, og Kommunen kunde saa overtage Sagen, naar Tiden kom. Forøvrigt skulde man jo ogsaa have en Kirkegaard, selv om man fik et Krematorium, da Urnerne efter Lovgivningen skulde indsættes i smaa murede Grave. Skulde man imidlertid have et Krematorium, kunde det ikke ligge paa den gamle Kirkegaard, da der paa den, hvis den toges ind til ny Benyttelse, maatte opføres et nogenlunde anstændigt Kapel, snarere kunde det opføres paa Knudrisbakke, hvor det vilde faa en smuk og idyllisk Beliggenhed.

Jakob Jensen mente, at Hr. Laursen efter sin politiske Stilling let kunde tale om at spare, det var han jo ogsaa valgt ind paa, men saa burde han ogsaa i sin Tid ligesom Taleren have stemt imod Anlægget af den ny Kirkegaard. Han mente ikke, der kom nogen Lov om Ligbrænding, før man fik en Epidemi, og saa var det for sent at opføre et Krematorium. Det glædede ham, at han gav Tanken om Krematoriet sin Tilslutning, da den kom frem, for derved at det blev føjet ind i Kirkegaardsplanerne, havde man jo faaet Tid til at undersøge, om der ikke var Begravelsesplads nok, og han haabede, at man, naar Forslaget atter kom tilbage fra Kirkegaardsbestyrelsen, fik en virkelig Plan at bygge paa. Nu havde man i en Aarrække haft et halvt hundrede Tdr. Land liggende unyttet hen og fyldt med Ukrudt til Skade for de omliggende Marker; det kunde have været forhindret, hvis Kirkegaardsbestyrelsen i Tide grundigt havde undersøgt Forholdene. Forøvrigt vidste man intet om, hvorvidt Sundhedskommissionen fandt det forsvarligt atter at begrave paa den gamle Kirkegaard. Ganske vist blev der ogsaa begravet enkelte Lig der nu, men det vilde blive noget ganske andet, naar det kom til at dreje sig om Tusinder af Lig om Aaret. Den

Side af Sagen maatte undersøges, inden Sagen kom til at foreligge næste Gang. I Hr. Magnus Nielsens Beregninger manglede ogsaa Udgiften til et nyt Kapel paa den gamle Kirkegaard, for en Træbarakke kunde man ikke nøjes med. Skulde det imidlertid blive nødvendigt at tage den gamle Kirkegaard i Brug igen og paa den opføre et ordentligt Kapel udelukkende for at spare Anlægget af den sydlige Kirkegaard, kunde han ikke gaa med, tværtimod vilde han finde det skammeligt. At lægge et Krematorium der, vilde være noget ganske andet.

Formanden henstillede til Talerne at fatte sig i Korthed, da der syntes at være nogenlunde Enighed om at sende Forslaget tilbage til Kirkegaardsbestyrelsen. Der havde, som han før havde bemærket, stedse hvilet en uheldig Stjerne over denne Sag, og Tiden var trukket ud at flere Aarsager, navnlig paa Grund af Anlægsgartnerens langsommelige Arbejdsmaade. Selve Arbejdet var paabegyndt i 1903, altsaa 2 Aar før hans Tid, og det syntes ogsaa ganske mærkeligt, at man den Gang ikke havde anstillet nøjagtige Undersøgelser. Han havde forgæves søgt at finde, hvorledes og hvorfor Sagen fra først var blevet rejst, men det Byraad, der havde fungeret i 1903, maatte vel være gaaet ud fra, at der var Trang til en ny Kirkegaard. Han var enig med Hr. Jakob Jensen i, at Spørgsmaalet om den gamle Kirkegaards Benyttelse ikke var løst ved Hr. Magnus Nielsens Oplysninger, da noget andet var, om Byraadet vilde vedtage paa ny at tage den i Brug.

Samuelson kunde slutte sig til Forslaget om at sende Sagen tilbage til Kirkegaardsbestyrelsen til Undersøgelse. Han var blevet meget forbavset ved at se Hr. Magnus Nielsens Forslag, da Hr. Nielsen jo havde været med til at arbejde for Anlægget af den sydlige Kirkegaard. Taleren havde Aar efter Aar været Talsmand for de utilfredse Borgere i den sydlige Bydel og altid holdt det for unaturligt at fylde den nordre Kirkegaard, før man begyndte at anlægge en ny. Sagen blev vist først rejst af et Borgermøde paa Frederiksbjerg, og der blev da af Byraadet og Kirkegaardsbestyrelsen hævdet, at den nordre Kirkegaard vilde være fyldt om en halv Snes Aar. Naturligvis var det beklageligt, at man havde haft de 62 Tdr. Land paa Marselisborg Mark liggende unyttet hen i de mange Aar, men det vilde ogsaa være uforsvarligt at bruge 326000 Kr. til en ny Kirkegaard, hvis den var unødvendig. Han ansaa det for rigtigst at løse Krematoriespørgsmaalet med det samme og skulde derfor anbefale, at det kom med ind under Kirkegaardsbestyrelsens fornyede Overvejelse.

Jul. Andersen mente, at Hr. Simonsens Bebrejdelser mod Hr. Magnus Nielsen ramte hele

den gamle Kirkegaardsbestyrelse og ikke mindst Taleren, der flere Gange havde hævdet, at der kun i 4-5 Aar var Plads paa den gamle Kirkegaard. Kirkegaardsbestyrelsen levede nemlig den Gang i den Tro, at Jorden ikke maatte benyttes to Gange, at der ikke kunde være Tale om Lagbegravelser, og at den gamle Kirkegaard ved Frederiksport ikke mere maatte benyttes til almindelig Begravelse. Den fejlagtige Opfattelse af den den sidste Del skyldtes vist nærmest den forrige Borgmester. Det forundrede ham, at Hr. Marinus Petersen havde opdaget en Del Urskove paa Nordre Kirkegaard, saa heldig havde Taleren ikke været, skønt han ofte havde været der oppe. Men maaske mente Hr. Petersen Læbælterne og de Busketter, der solgtes til kostbare Gravsteder. Taleren havde tidligere været Tilhænger af at opføre et Krematorium, men som Forholdene nu stillede sig, navnlig de pekuniære, forekom det ham højst betænkeligt for Tiden at anlægge en saadan Anstalt. De Beregninger, Hr. Magnus Nielsen havde gjort, og de Tal, han havde angivet, vilde sikkert nok i høj Grad vise sig at komme til at slaa til, saaledes altsaa at der blev flere Gravsteder end angivet. En Optælling var forøvrigt let at foretage, da Overgraveren for flere Aar siden havde afmærket de Grave, der var gaaet tilbage i Kirkegaardens Eje, og det ubenyttede Areal var jo kortlagt.

Simonsen var rørt over den Mængde Omvendelser, der havde fundet Sted i den seneste Tid. Sagens Oprindelse var meget daarligt belyst i Byraadsforhandlingerne, men Begyndelsen var dog vist sket i 1898 eller 1899 med en Skrivelse fra Pastor Lyngbye om at faa anlagt en lille Kirkegaard paa Frederiksbjerg. Paa Grundlag deraf havde et Udvalg indstillet at anlægge en Kirkegaard med et lille Kapel til ialt ca. 30000 Kr. I Tiden mellem 1900 og 1903 antog Sagen imidlertid saa store Former, at man naaede op til om ved en kvart Million. Det var meget rigtigt, at der ogsaa skulde være en Kirkegaard, selv om man fik et Krematorium, men en Urne tog saa overordentlig lidt Plads, at der kunde være 100000 af den Slags Begravelsespladser paa den gamle Kirkegaard. Forøvrigt kunde Urnerne ogsaa opstilles i en Urnehal, eller Slægten kunde tage den afdødes Aske hjem. Naar Ligbrænding vedtoges ved Lov, kom Fremgangen af sig selv. Et Lyspunkt var det Forslag, der for Tiden laa paa Rigsdagens Bord, om at Tilkendegivelse i Testamente var tilstrækkelig, og ligeledes var det et Lyspunkt, at man her i Byen ingen Modstand havde fra Præsternes Side. Han kunde ikke anerkende, at man ikke skulde have Raad til at bygge Krematoriet, som man jo egentlig havde vedtaget i Princippet, og som man havde baade Pengene, Planerne og Tegningerne liggende til.

Christensen bemærkede, at Ordsproget: "Bedre sent end aldrig" kunde anvendes paa

Kirkegaardsbestyrelsen. Efter hvad han vidste, var den til Kirkegaard udlagte Jord paa Marselisborg Mark blevet dyrket. Han ønskede oplyst, om Gartner Diedrichsen havde lejet den eller kun skulde føre Tilsyn med den, og om Diedrichsen havde Ret til Fremleje. Naar man tænkte paa at indføre Lagbegravelser, maatte det ikke glemmes, at der, for at disse kunde finde Sted, maatte betydelig større Summer til Kloakering og Dræning. I denne Forbindelse ønskede han at vide, om der ikke her som i København kunde indføres Søndagsbegravelser. Der var jo nu flere Præster ved hver Kirke, og Reformen vilde faa stor Betydning for alle dem, der nu maatte spilde en halv Dags Arbejde for at gaa til Begravelse.

Mikael Johansen var glad ved, at Kirkegaardsbestyrelsen enstemmigt indstillede at opgive den ny Kirkegaard. Det forsonede ham noget med, at man havde ladet de 62 Tdr. Land ligge unyttet hen i 5 Aar og derved tabt 15000 Kr. Da det vel imidlertid vilde vare 5 Aar endnu, inden man naaede til et endeligt Resultat, vilde han anmode om, at Marselisborgudvalget straks fik Jorden tilbage, saaledes at den kunde blive udnyttet. Han var i høj Grad stemt for Ligbrænding, men mente dog ikke, at Tiden var inde til at bygge et Krematorium til en 100000 Kr., for den Sum vilde man nok komme op til. Det vilde i hvert Fald være billigere at betale Forsendelsen til København af de Lig, der ønskedes brændt, og som de paarørende ikke havde Raad til at betale for.

Laursen troede ikke, at det Lovforslag om Ligbrænding, der nu behandlede i Rigsdagen, vilde faa væsentlig Betydning i Retning af at fremme Ligbrænding. Han havde aldrig stemt for en ny Kirkegaard, men kun for, at Forarbejderne skulde gøres, og dette kun fordi han stolede paa, at Kirkegaardsbestyrelsen havde forberedt Sagen godt. Paa den Del af den nordre Kirkegaard, der laa Øst for Kirkegaardsvej, behøvedes der ikke yderlig Kloakering eller Dræning, for at Lagbegravelser kunde finde Sted. Han kunde godt forstaa Ønsket om Indførelse af Søndagsbegravelse, og han vilde gerne være med til at imødekomme Befolkningen i saa Henseende, men selv med Velvillie fra Præsternes Side vilde denne Sag vist møde forskellige Vanskeligheder.

Magnus Nielsen ansaa Beregningerne i Forslaget for meget paalidelige. Arealet paa Marselisborg havde været dyrket og holdt i Ave saa godt som muligt. Det havde været overdraget til Gartner Diedrichsen, som dog ikke havde Tilladelse til at udleje noget af det. Epidemier var et daarligt Argument for Ligbrændingssagen, da man i Udlandet f. Eks. i Hamborg under store Epidemier ikke brændte Ligene, men begravede dem lagvis paa en Mark eller i en Skov, efter først at have desinficeret dem, og beplantede Gravene.

Sundhedskommissionen vilde selvfølgelig blive spurgt angaaende den gamle Kirkegaard, men det skulde dog synes utænkeligt, om den ikke skulde tillade den foreslaaede Ordning, da man ikke benyttede Brøndvand. Askeurner maatte ikke tages hjem, men skulde i Følge Loven enten opbevares i Kolumbarier eller begravnes paa en Kirkegaard i murede Gruber. Naturligvis var det kedeligt, at Arealet paa Marselisborg Mark havde ligget hen, men der havde jo været Vedtagelse for at se Tiden an.

Marinus Petersen skulde huske meget fejl, om Hr. Magnus Nielsen ikke ved en tidligere Lejlighed havde hævdet, at et Krematorium kunde bygges for meget mindre end 75000 Kr. At spare Kirkegaardens Anlæg kunde da ikke have til Følge, at Krematoriet ogsaa skulde spares.

Det vedtoges at sende Sagen tilbage til Kirkegaardsbestyrelsen med Anmodning om nærmere Oplysninger i Henhold til den stedfundne Behandling.

